

BELÂĞATTA TEMENNÎ ÜSLÛBU

Mustafa KAYAPINAR*

ÖZET

Bu çalışmada, dilbilim ve belâgat açısından büyük önem arz eden talebî inşâ kategorisinin beş üslubundan biri olan Temennî'nin hakikî anlamı ile dil içi ve dışı bir takım karineler sebebiyle bu hakikî anlamların dışında kazandığı mecâzî anlamlar aydınlatılmaya çalışılmıştır. Temennî'ye ait yalnızca bir edat bulunmasına rağmen mecazen bu anlamı kazanan harici birkaç edat bu üsluba aitmiş gibi değerlendirilmiştir. Talebî inşâ'nın diğer dört üslubuna göre çok daha az yer tutan Temennî'ye ait yalnızca iki mecazî anlamdan bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Temennî, haber, inşâ, talebî inşâ, hakikî anlam, mecâzî anlam, belâgat, meânî.

THE STYLE OF TEMENNÎ (WISH) IN ELOQUENCE

ABSTRACT

The purpose of this study is to explore the real meaning of Temenni, which is one of the five styles of the category of talebi inşâ, which is of significant importance in terms of eloquence, along with its figurative meanings which it has gained through intralinguistic and extralinguistic causes. Although there is only one adverb belonging to Temenni, some outer adverbs which have gained this meaning figuratively are also regarded as belonging to this

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

style. Only two figurative meanings belonging to Temenni which are far smaller than the other four styles of talebî inşâ are dealt with in this study.

Key Words: Temennî(wish), haber (constative), inşâ (performative), talebî inşâ, real meaning, metaphorical meaning, eloquence, meânî.

Temennî, edatları açısından Sarf, cümle tertip ve irabı açısından Nahiv, söz çeşitleri ve anlamları açısından ise Belâgat ve özellikle Meânî ilimlerini ilgilendiren önemli konulardandır. Kelime olarak “dilemek, temenni etmek, arzulamak, bir şeyi takdir edip kendisinde bulunmasını arzulamak” anlamına gelen temenni, terim olarak “meydana gelmesi imkânsız veya uzak ihtimal olması sebebiyle, umulmayan fakat arzu edilen bir şeyin talep edilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.¹

Temennî konusu modern dilbilim açısından da önem arz eden, sö-zün(kelâm) zihin dışındaki dünya ile ilişkisi bağlamında haber – inşâ şeklindeki tasnifi içerisinde yer alır. Klasik Belâgat tertibine göre söz, haber – inşâ şeklinde iki ana kola ayrılır. İnşâ ise içeriğinde talep(istek) olup olmamasına göre talebî ve gayr-i talebî şeklinde iki kısımdır. Temennî üslubu İnşâ'nın istek ifade eden söz konusu beş temel üslubundan birisidir. Diğer talebi inşâ üslupları ise istifhâm, emir, nehîy, nidâdır.

Temennî'ye yakınlığı bulunan tereccî kavramından da söz etmek yararlı olacaktır. Tereccîde talep edilen şeyin meydana gelmesi genellikle mümkündür; beklenti ve umut söz konusudur. Temennîde ise bu ya imkânsızdır yahut uzak ihtimaldir. Temennîde talep edilenin imkân dâhilinde olma şartı yok iken; tereccîde ise bu durum şarttır. Ancak muhâlin temennî edilmesinin talep kategorisine girip girmeyeceği noktasında bir takım tartışmalar olmuştur. Bu tartışmaların özünü, “Umulma-

¹ es-Sekkâkî, İbn Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muḥammed b. 'Alî, *Miftâhu'l-'ulûm*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût, 1987, s. 303; et-Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Umer, *Muḥḥḥaru'l-ma'ânî*, Ahmed Kamil Matbaası, İstanbul, 1326, s. 85, *el-Muḥḥovel 'ala't-Telḥîs*, Matba'a-i 'Âmire, 1309, s. 203; es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbni Keşîr, Beyrût, 1993, II, 894; el-Kazvînî, *et-Telḥîs fi 'ulûmi'l-belâga* (Şrh.: 'Abdurrahmân el-Berḥûkî), Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1992, s. 173, 174; Bekrî Şeyḥ Emîn, *el-Belâgatu'l-'Arabîyye fi ḡvbihe'l-cedîd - 'İlmu'l-beyân*, Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, Beyrût, 1990, s. 82; 'Alî el-Cârim, Muḥḥafâ Emîn, *el-Belâgatu'l-vâḍiḥa*, Eda Neşriyat, İstanbul, 1991, s. 207.

yan, beklenilmeyen yani imkânsız olan şey gerçek anlamda nasıl talep edilebilir?" sorusu teşkil etmektedir².

Tereccîde لعل, temennîde ise لیت kullanılır³.

Mesela, فَأَخْبِرَهُ بِمَا صَنَعَ الْمُشِيبُ *** أَلَا لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا

"Keşke gençlik geri gelse de bir gün bana, ihtiyarlığın neler yaptığını bir bir anlatsam ona"⁴ veya

لَيْتَ الْكُوكِبَ تَدْنُو لِي فَأَنْظِمَهَا *** عَقُودَ مَدْحٍ فَمَا أَرْضَى لَكُمْ كَلِمَى

"Keşke yıldızlar bana yaklaşırsa da toptasam" beyitleri.

Her iki cümlede de imkânsız şeyler talep edilmektedir. Zira ne gençlik geri dönebilir, ne de yıldızlar insana yaklaşır yanına gelebilir. Ebû Firâs, Seyfu'd-Devle'ye hitaben söylediği,

فَلَيْتَكَ تَحُلُو وَالْحَيَاةُ مَرِيرَةٌ *** وَلَيْتَكَ تَرْضَى وَالْأَنَاثُ غَضَابُ

"Hayat acı iken keşke sen tatlı olsan; insanlar hep kızgınken sen hoşnut olsan" beytinde ise⁵, imkansız değil de, Seyfu'd-devle'nin tabiatının ve kalbinin yumuşaması gibi çok zor bir şeyi talep etmektedir. Her iki durumda da temennî mümkündür⁶.

Bazı dilciler, temennî, tereccî, nidâ ve kasemde talep olmadığını, ancak inşâ olarak tasnifinde bir tereddüt bulunmadığını iddia ederken; kimileri bu konuda daha ileriye giderek temennînin haber kategorisinde, anlamının ise menfî olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak bu görüşler taraftar bulamamıştır⁷.

1. Sarf ve Nahiv Açısından Temennî

Temennî için kullanılan temel edat لَيْتٌ dir⁸. لَيْتٌ dışında, temennî anlamı için kullanılan birkaç kelime daha bulunmaktadır. Bu, aslında bir edatın kendi aslî anlamından çıkarak mecâzî bir anlam kazanmasından

² es-Suyûfî, *el-İtkân*, II, 894-895.

³ es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 303; et-Teftâzânî, *el-Muhtaşar*, s. 85, *el-Muhtâvel*, s. 203; es-Suyûfî, *el-İtkân*, II, 894; el-Kazvînî, *et-Telhîş*, s. 173, 174; Şeyh Emîn, *a.g.e.*, s. 82; el-Cârim, *a.g.e.*, s. 207.

⁴ en-Nuveyrî, Şehâbeddîn Ahmed b. 'Abdulvehhâb b. Muḥammed, *Nihâyetu'l-ereb fi funûni'l-edeb*, Kâhire, Dârû'l-kutubi'l-Miṣrî, Kâhire, trs. I, 131.

⁵ es-Se' âlibî, Ebû Manşûr 'Abdulmelik b. Muḥammed b. İsmâ'îl, *Yefîmetu'd-dehr fi meḥâsini ehli'l-aşr*, Dârû'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût, 1983, I, 21.

⁶ Şeyh Emîn, *a.g.e.*, s. 82.

⁷ es-Suyûfî, *el-İtkân*, II, 894-895.

⁸ es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 303; el-Kazvînî, *et-Telhîş*, ; et-Teftâzânî, *el-Muhtaşar*, 84, *el-Muhtâvel*, s. 203; es-Suyûfî, *el-İtkân*, II, 894; Şeyh Emîn, *a.g.e.*, s. 83.

başka bir şey değildir. Bu, alışılmış bir durum olduğu için müellifler tarafından genellikle tâlî temennî edatı olarak ele alınmışlardır.

a. هَلْ

Aslında bir istifhâm edatı olan هَلْ kimi zaman bazı karinelerin varlığı sebebiyle kendi aslî anlamından çıkarak temennî anlamı kazanmaktadır. Kendisini ziyaret etmesini hayal bile edemediği biri için: هَلْ مُحَمَّدٌ نَبِيٌّ şeklinde konuşan kimse sorusunu temennî veya rica kıyafetine büründürmüş olur. Kıyamet günü inananların dilinden aktarılan şu âyet de örnek verilmiştir: 9 فَهَلْ لَنَا مِنْ شُعَاعٍ فَيَشْفَعُوا 9 Şefaata edecek kimse olmadığı açık ve net ise âyetin istifhâm anlamıyla tevîl edilmesi imkânsızdır. Ya da هیچ şefaاتچی var mı örneğinde olduğu gibi. Şefaataçı mevcudiyetinin onaylanma ihtimalinin bulunmadığı bir bağlamda istifhâm anlamının aslı üzere cereyan etmesi imkânsızlaşır. Hal karineleri sayesinde temennî anlamı doğar: “keşke bir şefaataçı olsa”¹⁰.

b. لَوْ

Asıl olarak “şâyet, eğer anlamında cezmetmeyen bir şart edatı olan لَوْ bir takım karineler sebebiyle temennî anlamı kazanmaktadır. İnanmayanların dilinden aktarılan مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَوْ أَن لَنَا كَرَّةٌ فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ 11 âyetinde ve لَوْ يَأْتِيَنِي لَوْ أَن لَنَا كَرَّةٌ فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ 11 cümlesinde olduğu gibi, durumun mümkün olmaması veya uzak ihtimal olması sebebiyle şart anlamından çıkarak temenni anlamına intikal eder¹².

c. لَعَلَّ

Aslen tereccî edatıdır. Tereccîde talep edilen imkân dâhilindedir. Bazen bu tereccî anlamından uzaklaşarak umulmayan, beklenmeyen veya uzak ihtimali bir şeyi talep anlamındaki temennîye dönüşür. Mesele, لَعَلِّي أَخُجُّ فَأُزِيرُكَ (Belki haccederim de seni ziyaret ederim) cümlesinde söz konusu eylem uzak ihtimal olduğundan temennî anlamına dönüşmüştür: “Keşke haccetsem de seni ziyaret etsem”¹³.

⁹ A'râf, 7.

¹⁰ es-Sekkâkî, a.g.e., s. 305; el-Şazvînî, et-Telâhîs, s. 173, 174; et-Teftâzânî, el-Muhtâşar, s. 84, el-Muhtâşar, s. 204; es-Suyûtî, el-İtkân, II, 895; Şeyh Emîn, a.g.e., s. 83.

¹¹ Şuarâ, 102.

¹² es-Sekkâkî, a.g.e., 305; el-Şazvînî, et-Telâhîs, s. 173, 174, et-Telâhîs, s. 173, 174; et-Teftâzânî, el-Muhtâşar, s. 85, el-Muhtâşar, s. 204; es-Suyûtî, el-İtkân, II, 895; Şeyh Emîn, a.g.e., s. 83.

¹³ es-Sekkâkî, a.g.e., s. 305; el-Şazvînî, et-Telâhîs, s. 173, 174; et-Teftâzânî, el-Muhtâşar, s. 85, el-Muhtâşar, s. 205; es-Suyûtî, el-İtkân, II, 895; Şeyh Emîn, a.g.e., s. 84.

d. هلا - ألا

Birçok dilci bu iki edatın tendîm (pişmanlık) ve tahdîd (teşvik) anlamları yanısıra temennî anlamını da taşıdıkları görüşündedir. Örneğin, "Zeyd'e ikram etse idin" هَلَا أَكْرَمْتَ زَيْدًا ve "Benimle gelmez misin" أَلَا يَجِيءُ مَعِي¹⁴.

2. Temennî'nin Anlamları

2.1. Hakîkî Anlamı

"Meydana gelmesi imkânsız veya uzak ihtimal olması sebebiyle, umulmayan fakat arzu edilen bir şeyin talep edilmesi" şeklindeki tanımı aynı zamanda hakîkî anlamını teşkil eder¹⁵.

2.2. Mecâzî Anlamları

Literatürde diğer talebî inşâ üslupları için olduğu kadar mecâzî anlam yer almamaktadır. Yalnızca iki anlamdan söz edilmektedir:

2.2.1. Tereccî (التَّرَجِّي)

Tereccî sözlükte, beklemek, ummak, rica etmek, dilemek anlamlarında kullanılmaktadır. Temennînin edatı olan لَيْت bazen edebî bir maksat gözetilerek "gerçekleşmesi imkân dâhilinde olan "tereccî" " anlamına dönüşebilmektedir. Mesela,

فَيَا لَيْتَ مَا بَنِي وَبَيْنَ أَجْبِي ... مِنْ الْبُعْدِ مَا بَنِي وَبَيْنَ الْمَصَائِبِ

"Keşke sevdiğilerimle benim aramda olan uzaklık, benimle musibetler arasında olan mesafe kadar olsaydı" beytinde¹⁶ böyle bir durum mevcuttur. Zira şairin talebi mümkün olabilecek bir durumdur, ama o bunu uzak ihtimalli göstermek suretiyle mübâlağa yapmayı amaçlamaktadır¹⁷.

2.2.2. Teneddum (التندم)

لَيْت bazen de pişmanlık anlamı ifade etmektedir. يَا لَيْتِي أَلْتَقْتُ مَعَ الرَّسُولِ "Keşke peygamberle beraber bir yol tutsaydım"¹⁸ âyeti buna örnek verilebilir¹⁹.

¹⁴ es-Sekkâkî, a.g.e., s. 305; el-Şazvînî, et-Telhîş, s. 173, 174; et-Teftâzânî, el-Muḥḥaṣar, 85, el-Muḥḥaṣar, s. 205; es-Suyûtî, el-İtkân, II, 895; Şeyh Emîn, a.g.e., s. 84.

¹⁵ es-Sekkâkî, a.g.e., s. 303; et-Teftâzânî, el-Muḥḥaṣar, s. 85, el-Muḥḥaṣar, s. 203; es-Suyûtî, el-İtkân, II, 894; el-Şazvînî, et-Telhîş, s. ; Şeyh Emîn, a.g.e., s. 82; el-Cârim, a.g.e., s. 207.

¹⁶ el-Vâhidî, Şerḥu dîvânî'l-Mutenebbî, s. 165.

¹⁷ el-Hâşimî, a.g.e., s. 103; Hikmet Akdemir, Belâgat Terimleri Ansiklopedisi, Nil Yay., İzmir, 1999, s. 135.

¹⁸ Furkân, 27.

¹⁹ el-Hâşimî, a.g.e., s. 103; Akdemir, a.g.e., s. 135.